

Turgut KOÇOĞLU*

DENEYSEL EDEBİYAT YÖNÜYLE DİVÂN ŞİİRİNDE BİR TARZ: GAZEL-İ MUSANNA' YAHUT "GAZEL ENDER GAZEL"

Öz: Özellikle son yıllarda şiir mecmûaları üzerine incelemeler arttıkça, dîvân şiirinin biçim ve hünere dayalı henüz keşfedilmemiş birçok yönünün bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Dîvân şiirinin hüner ve özellikle biçime dayalı sanatsal yönü, bu alanda çalışan akademisyenler tarafından Batı'daki "deneysel edebiyat" terimi ile ifade edilmektedir. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda bulunan bir *Mecmû'a-yı Eş'âr ve Fevâid*de, araştırmacılar tarafından örneği bulunmamış bir gazel tespit ettik. 16. yüzyıl şairlerinden Emrî'ye ait bu gazelin kelimeleri altında rakamlar bulunmaktadır ve kelimeler bu rakamlara göre tekrar sıralandığında; vezni aynı buna karşılık kafiye ve anlam vurgusu farklı yeni bir gazel ortaya çıkmaktadır. Bu gazelin ismi, muhtemelen musannifin tasarrufuyla mecmûada "Gazel-i Musanna" olarak kaydedilse de bu çok belirleyici bir isim olmadığından, aynı isimle benzer tarzda gazeller bulunana kadar tarafımızca önerilen "gazel ender gazel" isminin kullanılması daha belirleyici olacaktır. Gazel, bu özelliği ile dîvân şiirinin deneysel edebiyat yönü araştırmalarına dâhil edilecek niteliktedir. Bu tarz bir gazel üzerine inceleme, ilk defa bu yazıyla yapılmış olup dîvân şiiri araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Deneysel edebiyat, dîvân şiiri, Emrî, gazel ender gazel

A FORM OF DİVÂN POETRY IN THE EXPERIMENTAL LİTERARY: GHAZAL-I MUSANNA' or "GHAZAL ENDER GHAZAL"

Abstract: Especially in recent years, studies on poetry mecmuas increases, divan poetry based on the format and the skill is not arise where the unexplored many features arises. Divan poetry and especially the way of skill-based artistic direction, in the West by academics working in this field, "experimental literature" is expressed by the term. We've found a gazel no examples of anything by researchers in a *Mecmû'a-yı Eş'âr ve Fevâid* in the Ankara Adnan Otuken Public Library. This ode to the poet of the 16th century Emrî has numbers under the words. When words are re-ordered according to these figures; The same meter, rhyme different emphasis and meaning is an ode to go forth new changes. Name of this gazel in the mecmû'a "Ghazal-i Musanna" was recorded as, but this is not a very decisive name. With the same name in a similar manner until a gazels recommended by us "ghazal ender ghazal" use of the name would be more decisive. Gazel, this feature will be included in the empirical literature on the nature and direction of research divan poetry. This review of a ghazal style is made for the first time this article and was presented to researchers.

Keywords: Experimental literature, divan poem, Emrî, ghazal

Giriş

Kenârı olamayan deniz gibi seyr ettikçe yeni yönleri keşfedilen divan şiirinin, son yıllarda şekil veya şekil-mânâ ilişkisine dayanan sanatkârâne özelliklerine dâir yeni çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle değerli akademisyen Dursun Ali Tökel'in "Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri" adlı kitabı bu hususta en derli toplu eserdir. Tökel, Modern edebiyata özgü deneysel edebiyat (experimental literature) teriminin, divan şiirinin özellikle biçim yönünden bazı orijinal ürünleri için kullanılmasının çok menûs karşılanmayacağı endişesini dile getirmekle beraber, bu minvâlde yaptığı çalışmalar için yine bu ismi kullanmıştır. Tökel, uzun ve titiz bir çalışmanın neticesi olan bu eserinde, bir kısmı belâgat kitaplarında da yer alan hususen lafızla ilgili edebî sanatların yanında, özellikle şimdiye kadar dîvân şiirinin, araştırmacılar tarafından keşfedilmemiş veya üzerinde durulmamış orijinal yönlerine dikkat çekmiştir. Bu hususta ayrıca Özer Şendöyici, "Osmanlı'nın Görsel Şiirleri" başlıklı yazı serisinde, dîvân şâirlerinin, biçim ve görsellik açısından nasıl bir orijinalite aradıklarını incelemiştir.

Mecmû'a-yı Eş'âr ve Fevâid¹ ismiyle kayıtlı bir mecmû'ayı incelerken, **Gazel-i Musanna'** başlıklı bir şiir ve bu şiirin kelime veya kelime grupları altına yazılmış rakamlar dikkatimizi çekti. Bunların hikmetinin ne olacağını düşünürken, rakamların üzerindeki kelimeleri, sayı sırasına göre dizdiğimizde aynı vezinde, farklı kâfiyede ve cümle vurgusundan kaynaklı nisbeten farklı mânâda yeni bir gazel ortaya çıktığını tespit ettik. Dîvân şiirinin bu yönleriyle ilgili yukarıda da ismi zikredilen bazı çalışmaları incelediğimizde, bu gazel gibi bir örneğe ya da herhangi bir başlık ve açıklamaya rastlamadık. Ayrıca söz konusu şiirin yer aldığı ve günümüz harfleriyle neşri yapılan Emrî Dîvânı'na baktığımızda, gazelin bu sanatlı tarafına dikkat çekilmediğini tespit ettik.

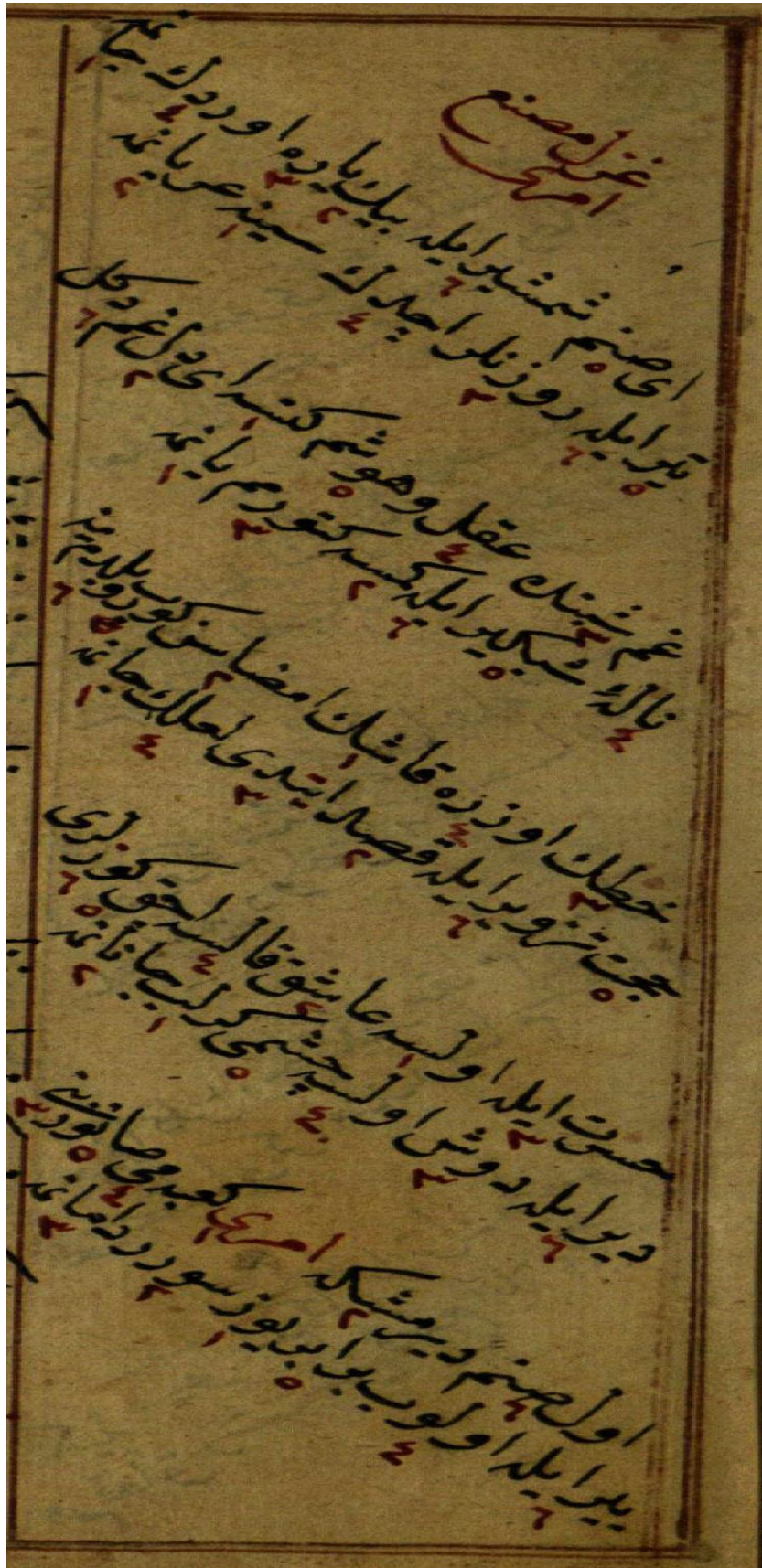
Batı'daki deneysel edebiyatın merkezinde bulunan OuLiPo'cuların yöntem ve yapıtlarının maddelendiği bir yazıda, *Homolexical Translation (Eşsözlüksel Çeviri)* yöntemi, "Kaynak metnin tüm kelimeleri kullanılarak yeni bir metin kurulur, anlam başkalaşır." (Şentürk, 2003: 486) diye açıklanmaktadır. Söz konusu gazelin deneysel yöntemi dikkate alındığında, bu başlıktaki izaha büyük oranda benzediği görülmektedir; ancak bu açıklamadaki "anlam başkalaşır" ifadesini Emrî'nin gazeli için tam olarak düşünmek doğru olmaz. Zira bu gazelde, kaynak metnin bütün kelimeleri kullanılarak yeni bir metin kurulsada anlam tamamıyla değişmez, sadece kelimelerin yer değiştirmesi sebebiyle, cümle vurgusu/mânâ, farklı öğelerde yoğunlaşır. Dolayısıyla Emrî'nin mevzu bahis gazeli ve Batı'daki *Homolexical Translation (Eşsözlüksel Çeviri)* yönteminin birbirine benzediğini söylemek mümkündür. Burada, bu benzerlikten bahsetmemiz, tabii ki Emrî'nin gazelini Batı'daki deneysel edebiyat türlerinin içine dâhil etme gayretinden değildir. Son yıllarda popüler olan bu deneysel edebiyat türlerinin, -henüz tespit edebildiğimiz kadarıyla- daha 16. yüzyılda dîvân şiirinde benzerlerinin olduğuna dikkat çekmek istememizdenidir.

¹ Mecmû'a-yı Eş'âr ve Fevâid, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu No: 06 hk 460.

Başka örneklerinin olup olmadığını henüz tespit edemediğimiz bu tarz gazel, bulunduğu mecmû’ada “**gazel-i musanna**” olarak isimlendirilmiştir. Neşredilmiş Emrî dîvânını incelediğimizde bu gazel için özel bir isim kullanılmadığını görmekteyiz. Bu isim, muhtemelen mecmû’a musannifinin kendi tasarrufudur. Ancak “**musanna**” kelimesi “*sanatlı, çok süslü*” gibi genel bir mânâyı ifade etmekte ve Emrî’nin gazelinin sahip olduğu orijinal özelliği az ya da çok belirtmemektedir. Yukarıda kısmen bahsedildiği üzere söz konusu gazelin kelimeleri altındaki numaralara göre tekrar sıralandığında yeni bir gazel ortaya çıkmaktadır. Yani bu, bir gazelin içinde başka bir gazelin olması demektir. Bu sebeple bu tarzda yazılmış gazellere, “**gazel-i musanna**” yerine “*gazel ender gazel*” isminin kullanılmasının daha belirleyici olacağı kanaatindeyiz. Ancak muhtelif eserlerde, gazel-i musanna’ ismiyle bu tarz yeni gezeller tespit edilirse, gazel-i musanna’, isminin kullanılması daha doğru olacaktır. Çünkü bu durum, dîvân şiirinde böyle bir tür oluştuğunu ve geleneğin bu türe, bu ismi verdiğini gösterecektir.

Emrî’ye âit “Gazel-i Musanna” yahut “Gazel ender Gazel”

Emrî’nin yazımıza konu teşkil eden gazeli, yukarıda künyesini verdiğimiz mecmû’anın **38a** varağında yer almaktadır. Aşağıda gazelin, mecmû’adan alınmış orijinal görüntüsü ve transkripsiyon alfabesi ile okunuşuna, devamında da gazeldeki kelimelerin, altlarındaki rakamlara göre yeniden sıralanmasıyla oluşan hâline yer verilmiştir.

Ġazel-i Muşanna‘**Emrî**

- 1 Ey sanem şemşîr ile biñ yara urduñ cānuma
 5 6 2 3 4 1
Tîr ile revzenler açduñ sîne-yi ‘uryānuma
 5 6 3 4 1 2
- 2 Ġam şebinde ‘akl u hūşum gitse ey dil ġam degül
 3 4 5 1 2 6
Nāle-yi şeb-gîr ile kimse getürmem yanuma
 4 5 6 2 3 1
- 3 Hattuñ üzre kaşuñ imzāsın görüp bildüm yine
 3 4 1 2 5 6
Hüccet-i tezvîr ile kasd itdi la‘lūñ cānuma
 5 6 2 3 4 1
- 4 Hasret ile ölse ‘âşık kalsa açuk gözleri
 3 1 2 4 5 6
Dîr ile dūş olsa çeşmi ger leb-i cānānuma
 6 3 4 5 1 2
- 5 Ol sanem dirmiş ki Emrî Ka‘be mi sanur beni
 6 2 1 4 5 3
Yîr ile olup berâber yüz sürer dāmānuma²
 6 4 5 1 2 3

Gazel, remel bahrinin **Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün** vezniyle yazılmıştır ve (٠ ١) harfleri kâfiyeyi ve (٠) harfleri de redifi oluşturmaktadır.

² Bu gazel, Yekta Saraç’ın Emrî Dîvânı neşrinde şu şekildedir:

- “1. Ey sanem şemşîr ile biñ yâra urduñ cānuma
 Tîr ile revzenler açduñ sîne-i sūzānuma
2. Ġam şebinde ‘akl u fikrüm gitse ey meh tañ degül
 Nāle-i şeb-gîr ile kimse getürmem yanuma
3. Hattuñ üzre kaşuñ imzāsın görüp bildüm yine
 Hüccet-i tezvîr ile kasd itdi la‘lūñ kanuma
4. Hasret ile ölse ‘âşık kalsa açuk gözleri
 Dirile tuş olsa çeşmi ger leb-i cānānuma
5. Ol sanem dirmiş ki Emrî Ka‘be mi sanur beni
 Yîr ile olup berâber yüz sürer dāmānuma” (Saraç:236)

Gazelin kelimelerini, altlarındaki rakamlara göre sıraladığımızda gazel, şu şekilde değişmektedir:

- 1 Cānuma biñ yara urduñ ey şanem şemşîr ile
Sîne-yi ʿuryānuma revzenler açduñ tîrile
- 2 Gitse ey dil ğam şebinde ʿaql u hūşum ğam degül
Yanuma kimse getürmem nāle-yi şeb-gîr ile
- 3 Қаşуñ imzāsın ҳатуñ üzre görüp bildüm yine
Cānuma қаşd itdi laʿlūñ һүccet-i tezvîr ile
- 4 Ölse ʿāşık ḥasret ile қalsa ачуқ gözleri
Ger leb-i cānānuma dūş olsa çeşmi dîr ile
- 5 Emrî dirmiş ki beni Kaʿbe mi şanur ol şanem
Yüz sürer dāmānuma olup berāber yir ile

Görüldüğü üzere, gazeli, kelimelerinin altındaki rakamlara göre sıraladığımızda vezin yine **Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün** olarak kalmaktadır. Kâfiye (ير) ve redif (يله) harflerinden oluşmak suretiyle gazelin kâfiye ve redifi değişmiştir. Mânâ da ise bir değişiklik olmayıp söz diziminden kaynaklanan cümle/anlam vurgusu değişikliği olmuştur.

Aynı vezinle sadece kâfiyeyi değiştirerek bir gazelin kelimelerinden, anlamı bozmadan âdetâ yeni bir gazel oluşturmak; şâirin hünerini gösterdiği gibi, dîvân şiirinin dolayısıyla Türkçenin, söz dizimsel yönden şâire sağladığı geniş imkânları da kanıtlamaktadır.³

³ Walter G. Andrews, dîvân şiirinin sahip olduğu söz dizimsel özelliğine “Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı” adlı kitabında genişçe yer vermekle birlikte, bu hususa ilk defa kendisinin dikkat çektiğini de belirtir. Ancak daha 16. yüzyılda şâirler, Andrews’un bahsettiği Türkçe’nin söz dizimsel genişliğinden haberdardılar ve bundan hareketle metinleri şerh edip anlamlandırmışlardır. Ayrıca “Mesnevî Şârihi Şem’î Şem’ullah’ın Şerh Yöntemi ile Walter G. Andrews’un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik” adlı yazımızda bu husus, ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Sonuç

Dîvân edebiyatının hüner ve sanata dayalı hâlâ keşfedilmemiş yönlerinin olduğu muhakkaktır. Son zamanlarda dîvân şiirinin deneysel edebiyat diye adlandırılan bu yönüne ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. 16. yüzyıl şairlerinden Emrî'nin, makalemize konu gazeli dîvân şiirinin deneysel yönüyle ilgili çalışmalara dâhil edilecek niteliktedir. Zira bu gazelin kelimeleri, altlarındaki rakamlara göre yeniden sıralandığında; vezni aynı, kâfiyesi değişik ve anlamı cümle vurgusunun hâricinde değişmeyen yeni bir gazel karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hem şâirin hünerinden hem de Türkçenin ve dîvân şiirinin şaire sağladığı söz dizimsel imkânlardan kaynaklanmaktadır.

Bu gazelin adı, bulunduğu mecmû'ada “**gazel-i musanna**” olarak kayıtlı olsa da bu isim, gazelin özelliğini anlatmakta yeterli olmadığı için, bu tarzda ve bu isimde başka gazeller bulunana kadar “**gazel ender gazel**” isminin kullanılmasının daha belirleyici olacağını düşünmekteyiz. Dîvân şiirinin özellikle deneysel yönüyle ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu gazel tarzında bir başlık, izah ya da örnek bulunmamaktadır. Bu sebeple deneysel yönüyle dîvân şiiri çalışmalarına yeni bir katkı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Walter G. (2000), Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı, iletişim Yayınları, İstanbul.
- Mecmû'a-yı Eş'âr ve Fevâid, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu No: 06 hk 460.
- KOÇOĞLU, Turgut. (2012), “Mesnevî Şârihi Şem'î Şem'ullah'ın Şerh Yöntemi ile Walter G. Andrews'un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik”, **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, s. 2249-2258.
- ÖZGÜL M, KAYAHAN. (2005), “Figüratif Şiir”, Sonsuzluk ve Bir Gün Dergisi, Temmuz-Ağustos S.3, s. 3-10.
- SARAÇ, Mehmet A. Yektâ, Emrî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr
- ŞENÖDEYİCİ, Özer. (2009), “Osmanlı'nın Görsel Şiirleri I”, Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 26, s. 217-227.
- ŞENTÜRK, Levent. (2003), “Madde Madde OuLiPo”, Kitap-lık (Deneysel Edebiyat Armağanı), S. 60, s.483-492.
- TÖKEL, Dursun Ali. (2010), Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri, Hece Yayınları, Ankara.